

Borbáth Dániel és Tavasz Sándor

in: Református Szemle, Kolozsvár, 1991./4., 303-313.

Anyaszentegyházunk közvéleménye és theologiai tudományossága Borbáth Dánielt az újreformátori teologia második nemzedéke jeles képviselőjeként ismeri és a református gyakorlati teologia kimagasló tudósaként értékeli.

Ez az általános értékelés lényegében helyes. Borbáth Dániel teológiánk tanáraként több mint két évtizeden keresztül (1949–1971) buzgó lelkiismeretességgel és magas képesítéssel adta elő a református gyakorlati teológiát és a Református Szemle munkatársaként számottevően gyarapította diszciplinája szakirodalmát.

1. Századunk református teologiatörténetét az újreformátori teologia fokozatos térhódítása jellemzi, mely különösen a második évtized második felétől tapasztalható egyre erőteljesebben. Az újreformátori teológiának ez a térhódítása főleg Tavasz Sándor nevéhez és iskolát teremtő rendszeres theologiai munkásságához kapcsolódik. „Ő volt az első, aki már 1924-ben fölfigyelt Barth Römerbriefjére, és nálunk legelsőnek ismertette a Barth és Harnach között lezajlott nagy theologiai vitát. /.../ A hazai protestantizmuson belül először az ő elméjében történik meg a vallástudomány-theologia felszámolása és az Ige teológiájának az érvényesítése.”¹ Tavasz Sándor úttörő kezdeményezését hathatósan támogatta a dialektikai teológiának az az erőteljes második nemzedéke, melynek eszmeileg és barátilag legösszeforrottabb közösségét Dávid Gyula, László Dezső, M. Nagy Ottó és Borbáth Dániel képviselik.² Ebben az összefüggésben kell szemlélnünk Borbáth Dániel theologiai munkásságának kibontakozását és kiteljesedését. Ebben az összefüggésben kell kijelölnünk helyét és jelentőségét theologiai tudományosságunkban.

Egyházunkban az újreformátori teologia első és második nemzedékének képviselői között néhány lényeges közös vonást ismerhetünk fel (pl. a humán művelődési eszmény és a klasszikus filozófia megbecsülése; az Úr Jézus Krisztus prófétai-missziói szolgálata; a teológiának az igehirdetés egyik sajátos formájaként való értelmezése; a Kijelentés előtt való alázatos meghódolás. Ezért nem a tárgyak fölött uralkodó vallásbölcsesek, hanem olyan theologusok, akik fölött az élő Ige, az egyház és a teologia Kúriosza uralkodik. E két nemzedék képviselői elsősorban és mindenekfelett olyan theologusok, akik az egyház és a teologia szüntelen reformálása érdekében jelentős erőfeszítéseket tettek a teologia egész rendszerének megismerésére és átértékelésére, és csak ezután vállalkoztak egy-egy diszciplína területére való szakosodásra. Ebben a magatartásukban a reformátorok példáját tartották modellnek. Így Tavasz Sándor a rendszeres teologia művelése mellett nagyhatású igehirdetési szolgálatot végez, és az egyháztörténelem területén is sikeresen munkálkodik. Imre Lajos mint gyakorlati theologus a szisztematika-theologia alapos ismeretében építi fel jelentős műveit. Az egyháztörténelem Nagy Géza egyben a rendszeres teologia avatott szakértője. A gyakorlati theologus Gönczy Lajos a filozófia doktora. Így lesz a szisztematikusan Dávid Gyula igehirdetési szolgálatunk egyik ihletője; a gyakorlati theologus László Dezső a dogmatika tekintélye. S így lesz a szisztematika-theologia diszciplinájában alaposan képzett {303/304} Borbáth Dániel előbb az összehasonlító dogmatörténet és patrisztika, majd a református teologia termékeny művelője. A századforduló körüli vallástudományi teologia lemondott a teologia nélkülözhetetlen egységéről és az Ige prófétai-missziói szolgálatának primátusáról. Minél erőteljesebben fokozódott a specializálódási folyamat a teológiában, annál inkább erőteljesedett meg az Ige szolgálata az egyházban.

¹ László Dezső: Tavasz Sándor mint theologus. Református Szemle 1982. 375-376.

² Nagy László: Jegyzetek László Dezső theologiai gondolkodásának kialakításáról. Református Szemle 1984. 3. sz.

2. Századunk protestáns teológiája igen változatos képet mutat. Wolfgang Trilhaas gondos elemzése szerint századunk protestáns teológiájában hét jelentősebb irányzat és iskola (historicizmus, vallástörténeti iskola, konzervatív teológia, formatörténeti iskola, a XX. századi sajátos protestáns liberalizmus, a H. Kutter és L. Regaz-féle keresztyén szocializmus és a dialektikai teológia) mutatható ki.³ Ezek az egymást kölcsönösen átszövő irányzatok és iskolák, melyekhez sokféle pneumatikus-karizmatikus mozgalmak is csatlakoznak, a protestáns teológia képét végtelenül bonyolulttá teszik és a biztos teológiai orientációt megnehezítik. Bár a W. Trilhaas által kimutatott irányzatok és iskolák egyházunk teológiájában is megjelennek, mégis teológiánk meglehetősen egységes képet mutat. Teológiánknak ezt az egységét az újreformátori teológia iránti hűség adja és biztosítja. Teológiánknak ez az egysége nyilvánvalóan az újreformátori teológia első és második nemzedékének köszönhető. Ez az a felbecsülhetetlen ajándék, melyet örökölni hagyunk ránk.

Egyházunk belső, lelki egységét munkáló és teológiai egységre való törekvés jellemzi az újreformátori teológia első és második nemzedéke életpályáját és életművét. Így a Borbáth Dániel életpályáját és életművét is. Ezért vállalkozhatunk arra a hálás feladatra, hogy Borbáth Dánielt olyan rendszeres teologusként mutassuk be egyházunk mai közvéleményének, mint aki teljes szívvel és lélekkel csatlakozott ahhoz a nagyméretű teológiai vállalkozáshoz, mely az újreformátori teológia égése alatt egyházunk teológiai egységét volt hivatott kialakítani, megerősíteni és fenntartani.

I.

Bár okvetlenül helyesek azok az axiómák, melyek arról beszélnek, hogy a theologus „non fit sed nascitur”, hogy „pectus est quod fecit theologum” – mégis nagyon fontos, hogy azok a transzcendentális előfeltételek is kedvezően alakuljanak, melyek lehetővé teszik a theologussá való minősülést, vagyis a kegyelmi ajándékok sikeres kibontakoztatását.

A tétel igazságát sikeresen tudjuk szemléltetni Borbáth Dániel fejlődéstörténetével, aki született teologusként az előkészület hosszú esztendei során céltudatos szorgalommal haladt előre a szakadatlan önképzés sok fáradságot és lemondást igénylő útján. Madártávlatból tekintsük át ezt az utat.

3. Borbáth Dániel Székelykeresztúron született 1904. május 3-án. A Nagy-Küküllő partján fekvő csendes városka patriarkális környezetében telnek el önfeledt gyermekkorának és középiskolai tanulmányainak termékeny esztendei. Családjá hívő és intellektuális miliőt biztosít számára. Szülei és testvérei körében, vagyis a keresztyén család szeretetközösségében tapasztalja meg egész életre szólóan Krisztus szeretetének hatalmát és lesz élete virágkorában az agapé theologusává. Képességeit nagyapjától, Borbáth Sámueltól örökölte, aki lelkészi és tanári diplomája birtokában a székelykeresztúri állami tanítóképző igazgatójaként komoly tudományos eredményeket valósított meg a régészet területén.⁴ Jogász édesapa örökébe lépő ikerestvére, Borbáth Samu egy időben jogi tárgyak előadója és Theológiai Fakultásunk Elöljáróságának hív főgondnoka volt.⁵

Középiskolai tanulmányait megszakítás nélkül a székelykeresztúri unitárius gimnáziumban végezte. A latin nyelvet az első osztálytól kezdődően {304/305} heti hat órában Derzsi Zoltán, a görög nyelvet az ötödik osztálytól kezdődően heti három órában Barabás Lajos tanította. Filozófiát Papp Mózes-től tanult. E tanárai nem fejtettek ki szakterületükön jelentősebb irodalmi tevékenységet, de fölöttébb komolyan vették tanári hivatásukat. Édesanyjuk előrelátó gondoskodásának köszönhetően a két bibliai nevet hordozó ikerfivér magas szinten elsajátította a német nyelvet. Lelki élete elmélyülésében sokat köszönhet id. Nagy Lajosnak, a székelykeresztúri gyülekezet kiválóan képzett, evangéliumi szellemben vonzóan prédikáló, a pásztoráció szolgálatát bölcsen végző

---

³ Wolfgang Trilhaas: La théologie protestant. = Bilan de la Théologie du XX-e siècle. Tournai-Paris 1970.

⁴ Borbáth Dániel: Borbély Sámuel. Keresztyén Magvető. 1978. 2. sz.

⁵ Borbáth Dániel: Dr. Borbáth Samu. Református Szemle 1980. 431.

lelkipásztorának, kivel kialakult lelki kapcsolata tartott e tekintélyes esperes haláláig.⁶ Ifjúkorának feledhetetlen élménye a székelykeresztúri egyházközségben generális vizitációt tartó prófétai lelkületű püspöknek – előzőleg a szisztematika-theologia tanárának –, Nagy Károlynak családi hajlékukban tett rokoni látogatása, mely bizonyára közelebb vitte a gazdag lelki életre törekvő ifjút a theologiai stúdiumok felé való tájékozódásban. Továbbtanulását további két találkozás is hathatósan befolyásolta. 1928 tavaszán Székelykeresztúron tartott Pásztortűz-est alkalmával személyes ismeretséget kötött a Biblia világával ismerős vallásos költővel, Reményik Sándorral, akivel igen meghitt, bensőséges barátságot ápolt egészen a költő haláláig.⁷ A másik találkozás közvetítője A jelenkor szellemi válsága (Kvár 1923) című hatásos könyv, mely annyira megragadta a filozófiai kérdések iránt érdeklődő ifjút, hogy elhatározta, hogy e mű tudós szerzőjének, Tavasz Sándornak hallgatója lesz. Egyébként Tavasz Sándor felesége, Borbáth Lujza tanárnő révén rokonsági kapcsolatban állt a Borbáth családdal.⁸

4. Egyetemi tanulmányait 1923 szeptemberében Debrecenben kezdte meg, ahol filozófiát (Tankó Béla) és teológiát (Lencz Géza, Sass Kálmán) hallgatott. 1924 őszén átiratkozott a kolozsvári Református Theologiai Fakultásra. Makkai Sándor, majd Tavasz Sándor vonzásában érdeklődése fokozatosan a rendszeres theologia felé fordul. Mindkettőjüknél jelesen kollokvál. Alapos német nyelvismerete nagyban segíti tanulmányaiban. 1928-ban jeles eredménnyel első lelkészképesítő vizsgát tesz. Majd a Szabolcska László kormányozta temesvári gyülekezetben lesz vallásoktató lelkész.

1929 őszén a bázeli egyetem hallgatója. 1929. november 19-én megnyitott leckekönyve szerint az első szemeszterben heti harminc órában hallgatott etikát (John Wendland), dogmatikát (Fritz Lieb), egyháztörténetet (Eberhard Vischer), újszövetséget (Karl Goetz), pedagógiát (Hermann Gschwindt), pszichológiát (Paul Haberland), filozófiát (Hermann Gauss) és gyakorlati teológiát (Eduard Thurneysen). Kant Kritik der praktischen Vernunft művének jelentősége a mai filozófiai megújulási törekvésekben címen sikeres dolgozatot mutatott be Heinrich Barth filozófiai szemináriumában. Miközben az ifjú segédlelkész elmélyül tanulmányaiban, érkezik címére Tavasz Sándor levele, melyben arra kéri, hogy a Makkai Sándorral folytatott hittani vitában felmerült súlyosabb kérdéseket konzultálja a dialektikai theologia kiemelkedő képviselőjével, E. Thurneysennel. Miként a reformáció korában Kálvin, Bullinger vagy Béza, úgy segít most E. Thurneysen a súlyos vitakérdések megoldásában. Tavasz Sándornak Borbáth levele közvetíti E. Thurneysen válaszait a vallástörténeti teológiáról az Ige teológiájára való áttérés döntő fontosságú pillanatában. Tavasz elismeréssel köszöni meg fiatal tanítványa többoldalas levelét, mely hathatós segítséget jelentett a kérdések végső tisztázása és megfogalmazása közben.⁹ A dialektikai theologia történetének megírásakor nem szabad megfeledkeznünk sem E. Thurneysen nemes segítségéről, sem Borbáth Dániel sikeres közvetítéséről.

A második félévben heti huszonnégy órában dogmatikát (J. Wendland, Fritz Lieb), etikát (Adolf Köberle) és gyakorlati teológiát (J. Schweizer) hallgatott. Érdeklődésének középpontjában most is E. Thurneysen {305/306} előadásai állanak. A félév legnagyobb élményét számára Ernst Staehelin egyház- és dogmatikatörténeti előadásai nyújtják. Ernst Staehelin útmutatása nyomán fordul érdeklődése az egyházi atyák felé. Különösképpen Iraeneus (135-202), Tertullianus (155-220) és Athanasius (299-373) foglalkoztatják. Ernst Staehelinnél sikeres vizsgát tesz. Paul Wernle örömmel fogadja Zwingliről szóló szemináriumi dolgozatát. 1930. július 9-én állította ki számára Bachtold rektor a távozási bizonylatot (Abgangs-Zeugnis) és hagyja el a Rajna parti várost, melynek Theologiai Fakultása ebben az időben mikrokozmoszként tükrözi azt az egyetemes theologiai képet, melyet W. Trilhaas olyan meggyőzően ábrázolt századunk protestáns teológiájáról.

---

⁶ Borbáth Dániel: Nagy Lajos székelykeresztúri lelkipásztor emlékezete. Református Szemle 1983. 4. sz. 345-346.

⁷ Borbáth Dániel: Reményik Sándor hite. Református Szemle 1981. 71-74.

⁸ Borbáth Dániel: 1984. június 23-án keltezett levele Nagy Lászlóhoz.

⁹ Borbáth Dániel: Tavasz Sándor: Református Keresztény Dogmatika megjelenésének félévszázados évfordulója. Református Szemle 1982. 458.

Borbáth Dániel az 1930/31-es tanévet a zürichi egyetemen töltötte. A 35733-ös anyakönyvi számot viselő leckekönyve szerint az első szemeszterben heti tizenegy, a másodikban pedig heti tizenkét órát hallgatott. Walter Guttól szimbolikát, O. Farnertől és Fritz Blankétól egyháztörténelmet, Gottlob Schrenktől újszövetséget, Adolf Kellertől ökumenikai előadásokat. Zürichi tanulmányai során Emil Brunner gyakorolta rá a legnagyobb hatást, akitől dogmatikát, etikát, szociológiát, homiletikát és katekétikát tanult. Szemináriumait hűségesen látogatta. E. Brunner Der Mittler című hatalmas műve tanulmányozása közben döbben rá a krisztológia páratlan fontosságára. E. Staehelin és E. Brunner egyaránt a krisztológiai felől közelítette meg a patrisztikát. E két tudós az új interpretációja végérvényesen megnyerte a teológiai magántanári vizsgálatra már most céltudatosan előkészülő ifjú lelkipásztort a patrisztika krisztológiája iránt. (Egyházunk teológiájának utóbbi mintegy hatvanéves történetében nagyobb jelentőséget kell tulajdonítanunk E. Brunner hatásának, aki 1933-ban egyházunkat meglátogatva Borbáth Dániel tolmácsolásában Kolozsváron és Marosvásárhelyen tartott előadásokat. E. Brunner látogatása egyházunkban időrendileg megelőzi a Karl Barth nálunk tett látogatását.)

Borbáth Dániel svájci tanulmányútjának kettős jelentőségét szükséges kiemelni. Tanulmányútjának elméleti jelentősége az, hogy a patrisztika történetének kutatásában olyan munkaterületet ismert fel, melynek művelésére egyházunk teológusai közül még senki sem szakosodott. Tavasz örömmel fogadta kedvenc tanítványának ezt az ígéretes vállalkozását. Tanulmányútjának gyakorlati jelentősége az, hogy magántanári disszertációjához gazdag anyagot gyűjtött.

5. Hazatérése után, még 1931-ben, Tavasz Sándorral való teljes egyetértésben benyújtotta Athanasius krisztológiája és jelentősége a jelenkori teológiai válságban című magántanári értekezését, melynek mindkét gépelt példánya – sajnos – elkallódott. Makkai Sándor püspök a vizsgálatot 1932. december hó 18-ra tűzte ki. Elnöklete alatt a bizottság Tavasz Sándor és Nagy Géza teológiai tanárokból és Jancsó Sándor nagyenyedi lelkész, teológiai magántanárból állott. Athanasius krisztológiájának E. Staehelin és E. Brunner szellemében fogant új értékelése elismerésre és értékelésre talált. Nagy Géza bírálataiban igyekezett fenntartani A. Harnack, valamint Seeberg és Loofs nagynevű dogmatikatörténészek kapcsolatos álláspontját. A kiválóan sikerült vizsga után az alig huszonhét éves új teológiai magántanár népes hallgatóság előtt tartotta meg A vallásfilozófia lehetősége a teológiában című próbaelőadását.

Az új magántanár 1933. január 7-én elfoglalta lelkészi állását a szászvárosi Kun Kollégiumban működő árvaháznál. Kéthetenként azonban az egyház szociális szolgálata címen magántanári előadásokat tartott a Theológián. Az árvaház ügyeinek megnyugtató elrendezése után Makkai püspök a szeretetszolgálat területén jelentős tapasztalatokkal rendelkező ifjú tudóst kinevezte a kolozsvári Diakonissza Intézet lelkészévé. Így megvalósulhatott Tavasz Sándor tehermentesítése, mivel Borbáth átvette az első éven heti két órában hitvallásaink ismertetését és az ötödéven az {306/307} összehasonlító dogmatika előadását. 1935-45 között megszakítás nélkül folytatta ezeket az előadásokat. Az 1944/45-ös tanévben Maksay Albertet helyettesítve a harmad- és negyedév számára újszövetségi exegézist és bibliká-theológiát adott elő. 1945 tavaszától megszűnik docensi tevékenysége, mivel ügyvezető igazgatói minőségében az 1944. június 2-án lebombázott református kórház helyreállítására kellett minden erejét és idejét összpontosítania.

6. Docensi tevékenysége mellett Borbáth Dániel ernyedetlenül folytatta tanulmányait. Az 1944/45-ös egyetemi évben kiegészíti bölcséleti tanulmányait, és abszolutóriumot szervez Platon erosz-tana és a bibliai agapé című értekezése alapján, bölcsész tudományi doktorátus birtokába jut. Tavasz Sándor, Imre Lajos, Várkonyi Hilderbrand ny. rendes egyetemi tanárokból álló vizsgabizottság György Lajos akkori dékán elnöklete alatt tevékenykedett. 1945. június 22-én Miskolczy Dezső orvosprofesszor-rektor György Lajos kari dékán közreműködésével Borbáth Dánielt summa cum laude fokozattal a filozófia, a pedagógia és a gyermekpszichológia doktorává avatta.

7. Amikor megalakult az Egyetemi Fokú Protestáns Teológiai Intézet, Borbáth Dániel Vásárhelyi püspök kívánságára meghívást és kinevezést nyert a református

gyakorlati theologia, homiletika és liturgika tanárává. Közben éveken keresztül, mint a filozófia doktora, a vallásfilozófiát is előadta mindaddig, amíg a többi gyakorlati tárgy tanítását is át kellett vennie. A szisztematika-theologia tárgyai közül a theologiai enciklopédiát nyugdíjaztatásáig előadta. Az 1958/59-es tanévben a református kar dékánja; 1959/60-ban az Intézet rektora. Közben éveken keresztül a theologiai ifjúság lelkigondozója és az egyik bibliakör vezetője.

8. Borbáth Dániel 1935. április 25-én kötött házassági szövetséget Szabó Katalin okleveles természetrajz szakos tanárnővel, Szabó Árpád székelyudvarhelyi kollégiumi történelem-latin szakos tanár leányával. Borbáth Dániel mély hitű és széles műveltségű hitvestársában, Isten áldott ajándékaként, első és legfontosabb munkatársát nyerte, aki egyaránt messzemenő gondoskodásával és féltő szeretetével segítette mind a diakónia fáradságos, de gyönyörűséges útjában, mind a sok lemondást igénylő theologiai tudományos tevékenységben. Hitvestársi szövetségük Ige- és imaközösség. Házasságukból két leány, Katalin és Noémi született. Noémi leányuk, férjezett dr. Tischler Helmarné, két kedves és tehetséges fiú, Péter és Ádám édesanyja.

II.

Borbáth Dániel életpályájának jelentős fordulópontján Tavasz Sándor arca jelenik meg előttünk. Valóban, Tavasz Sándort nevezhetjük Borbáth Dániel önzetlen, atyai mentorának.

9. Századunk második évtizedétől egyre erőteljesebbé és tevékenyebbé válik Tavasz Sándor jelenléte mind theologiai tudományosságunkban, mind theologiai oktatásunkban. Nyugodtan minősíthetjük őt a kolozsvári református theologiai iskola megalapítójának. Tavasz életművének értékelésében nemcsak személyes tudományos eredményeire kell tekintenünk, hanem theologiai iskolaalapító minőségében végzett inspiratív-didaktikai tevékenységét is figyelembe kell vennünk. Nemcsak Borbáth Dániel életpályájának fordulópontján találkozunk Tavasz Sándor arcával, hanem aranykeretes szemüvege mögül ő mosolyog felénk a dialektikai theologia második és harmadik nemzedékének minden jelentős képviselője lelkipásztori szolgálata és theologiai munkássága fordulópontján. Így az iskolaalapító Tavasz az, aki egyházunk theologiai orientációját több mint fél évszázad óta alapvetően meghatározta és meghatározza.

Ha a múlt század végén Kovács Ödön alapít Nagyenyeden a vallástudománynak {307/308} iskolát, úgy Tavasz Sándor Isten kijelentésének feltétele alatt a dialektikai theologia, a reformátorok, valamint egyházunk legjobb reformátori hagyományai alapján alapít olyan számottevő theologiai iskolát, melyen egyházunkban lelkipásztori nemzedékek nevelődtek fel. Ez a Tavasz Sándor nevével fémjelzett theologiai iskola természetesen nem jelent epigonizmust és nem képvisel szürke uniformizmust, hanem a személyes kegyelmi ajándékok, a képzettség és a választott szakterület sajátosságainak megfelelően igen változatos és árnyalatokban gazdag képet mutat, miként a Tavasz Sándorral együtt szolgáló második „nagy” tanárkar is az egység lelkületét képviselve gazdag és sajátos kegyelmi ajándékokkal tündöklő személyiségekből tevődött össze.

Tavasz Sándor az Ige theológiájának alapít Theologiai Fakultásunkon olyan iskolát, mely a kijelentés feltétele alatt szolgál és a klasszikus református hitvallásainkkal, a reformátori és az újreformátori theológiával való konszenzuson épül fel. Ezt a Szentírásra épülő, a Krisztus-központú theológiát (sola Scriptura – solus Christus) módszertani szempontból az a nagyszerű regressus ad infinitum jellemzi, melyet maga Tavasz Sándor így fogalmazott meg: „Azonban mindent, amit másoktól nyertem, amit a dialektikai theológiától tanultam, Kálvinnal mértem, Kálvint pedig a Szentírásban foglalt Igével, ezt pedig a testté lett, élő Igével: a Krisztussal. Legyen tehát az övé minden dicsőség.”¹⁰

Amikor Tavasz Dogmatikája megjelenésének ötvenedik évfordulóján a hűséges tanítvány, Borbáth Dániel méltatja e művet, nem véletlen, hogy mind a maga, mind a

---

¹⁰ Tavasz Sándor: Református Keresztyén Dogmatika. Cluj-Kolozsvár 1932. VII. – Dávid Gyula: Tavasz Sándor: Református Keresztyén Dogmatika. Az Út. Szerk. Imre Lajos, Tavasz Sándor. 1933. 28-36. Tavasz művének első részletes és kritikai magas színvonalú ismertetése.

nemzedéke nevében Tavasz Sándor fenti theologiai hitvallását és módszertani koncepcióját idézi, mely a Tavasz nevéhez kapcsolható theologiai iskola tagjai és képviselői között, minden árnyalati különbség vagy egyes kérdésekben mutatkozó eltérések ellenére is, biztosította az egységhez vezető konszenzust. Tavasz Dogmatikája nagy „...változást hozott – állapítja meg Borbáth. – Az emberközpontú theologia istenközpontú lett. A szubjektív hit helyére az objektív valóság, a Kijelentés került. A theologia többé nem bölcseleti s történeti alapokból élő vallástudomány, hanem az Ige bizonyágtevője, Isten önmagáról szóló kijelentése által.”¹¹ Borbáth tömör értékelésében lényegileg foglalja össze Tavasz Dogmatikájának jelentőségét. W.A. Dekker holland theologus a Dogmatika megjelenése után úgy „látja, hogy Tavasz azt a feladatot tölti be Erdélyben, hogy a Barth magasfeszültségű áramát transzformálja úgy, hogy abból az erdélyi egyházra nézve áldás származhasson s beteg egyházának orvosságul adhassa”.¹² W.A. Dekker helyesen látja, hogy Tavasz nem adoptálta kritikátlanul K. Barth theológiáját, hanem saját tradíciónknak megfelelően transzformálta azt. Karl Barth theológiája súlyos valláskritikájának transzformálásában Tavasz, véleményünk szerint, a református ortodoxia klasszikus tanításait használja fel (pl. Ursinus, Wendelinus, Geleji Katona István), és minden fontos probléma esetében meghallgatta református Hitvallásainak és reformátorainak tanításait is. Főleg Kálvinra épített.

K. Barth theológiája kierkegaard-i magasfeszültségének transzformálásában Tavasz Sándort, másodsor, theologiai módszere is segít. Dogmatikai módszerét a „tanulni” és „mérni” cselekvőszók jellemzik. Tavasz a tanuló tudós típusa. Makkai esszét, Tavasz tanulmányt írt. A tanulmányíró Tavasz századunk theológiájában a „Gelehrtheit” prototípusa. Tanítványai számára modell lesz. A Tavasz-iskola dogmatikai módszerének első tekintete a tanulás. Módszerének második tekintetét a mérni cselekvőszó mutatja. A tanultak megmérése az ez a kritikai aktusa nem eklektika és nem epigoizmus, hanem sokkal inkább komparáció. Végző soron mindenkinek az élő Jézus Krisztus személyével és Igéjével való megmérése. A Tavasz Sándor nevéhez kapcsolható theologiai iskola ebben a módszertani sajátosságában lesz az Ige theológiájának egyik jellegzetes változata.

A Tavasz-iskolát tehát nem szabad a szó szoros értelmében olyan {308/309} egyszerű „iskolának” tekintenünk, melyet a mester tanítása szakadatlan idézésének verbalizmusa jellemez, hanem amelyet lényegében olyan magasrendű theologizálásnak nevezhetünk, mely református keresztyén egyházunkban az Úr Jézus Krisztus dicsőségét szolgálja. A Tavasz-iskola tagjai és képviselői között a legmélyebb konszenzust azonban maga az Úr Jézus Krisztus teremti, akinek a szolgálatában a dialektikai theologia első és második nemzedéke a hitben és a hit által teljesen feloldódik.

Tavasz tanítványai theologiai tudományos pályafutása kezdeti szakaszára figyelve megnyerő módon tapasztaljuk azt a végtelen gondosságot és gondoskodást, mellyel segíti őket a lényegüknek és kegyelmi ajándékaiknak leginkább megfelelő theologiai diszciplína kiválasztásában és művelésében. Így Tavasz-tanítványok jelentek meg minden egyes theologiai diszciplína területén és hálózták be tevékeny jelenlétükkel a theologia teljes birodalmát. E kiváló tanítványoknak köszönhetően lett a Tavasz-iskola egyházunkban az Ige theológiájának domináns irányzatává. A dialektikai theologia megerősödése és elterjedése egyházunkban a Tavasz-iskolához kapcsolódik. Tulajdonképpen a Tavasz tanítványai vitték diadalra egyházunkban az újreformátori theológiát és termékenyítették meg az igehirdetés szolgálatát gyülekezeteinkben. Az Ige theológiájának elterjedése nyomán erősödik meg egyházunkban az igehirdetés és a pásztoráció, a katekézis és a diakónia. Egyházunk Ige-szolgálatának ez a megerősödése a Szentlélek csodája. Történelmileg az a Tavasz-iskola jelentősége és érdeme. A Tavasz köré összesereglt tanítványok állhatatos szorgalma valósággal szárnyakat adott e kiváló tudósoknak, akit tanítványai mintegy vállukon vittek egyre előbbre a dialektikai

---

¹¹ Borbáth Dániel: Tavasz Sándor: Református Keresztyén Dogmatika megjelenésének félvszázados évfordulójára. Református Szemle 1982. 458.

¹² Holland kritikák magyar theologiai tudományos munkákról. Fordította Csűrös József. Az út 1933. 126.

theologia népszerűségének és népszerűsítésének útjaiban.

10. Tavasz Sándort és tanítványait formailag alapvetően meghatározza a szisztematológia iránti erős vonzalom és érdeklődés.¹³ Ennek az érdeklődésnek a karteziánus filozófiát adoptáló Apáczai óta jelentős tradíciója van egyházunkban. A szisztematizáló törekvés azonban egészen más célt szolgál Apáczainál vagy Kovács Ödönnél, mint Tavasz Sándornál. A Böhm Károly tanítványa filozófiailag rendkívül komolyan iskolázott elme. Immanuel Kant hatására mindig rendszerben gondolkodik.

Tavasz a theológiában is a szisztematológia híve és képviselője. Míg K. Bath a rendszeres theológiát teljesen beolvasztja egyházi dogmatikájába, addig Tavasz a szisztematika-theologia rendszerén belül külön kezeli és külön diszciplínában adja elő mind a vallásbölcseletet, mind az etikát. Bár Tavasz Sándor a 30-as évek folyamán teljesen egyetért K. Barthnak azzal az alaptételével, hogy a theologia (Barth: a dogmatika; Tavasz: a szisztematika-theologia) egyetlen tárgya az Isten Igéje, és hogy Isten totaliter aliter mint az ember, mégis rendszerét nyitva hagyja (talán I. Kant és Böhm Károly, Fr. Schleiermacher és A. Ritschl, E. Brunner és Fr. Gogarten, Kovács Ödön és Makkai Sándor iránti megbecsülésből és tiszteletből, talán egyháza egész más történelmi szituációjának felismeréséből) azok előtt a transzcendentális problémák előtt, melyek az egyháznak e világban való létéből következnek és születnek, és amelyek sürgetésére K. Barthnak is élete alkonyán kellett elvégeznie a nagy nyitás aktusát, akkor, amikor Isten emberiségéről és a keresztyén theologia evangéliumi karakteréről beszél,¹⁴ mivel egyfelől E. Brunnertől Fr. Gogartenig és R. Bultmannig, másfelől pedig Paul Tillich-től Jürgen Moltmannig, Wolphart Pannenbergig és D. Sölléig számtalan heves bírálat érte és éri tanításait.¹⁵

Végtelenül sajnáljuk, hogy Tavasz Sándor (Marossárpatak, 1888. febr. 25. – Kolozsvár, 1951. dec. 8.) korai halála következtében elmaradt az „őszikék” korszaka, vagyis az érett bölcsességben kiteljesedő nyugodt patriarkai életkor csúcsán az ígéret földje egész látóhatárát átkaroló „mózesi pillantás” a Nébó hegyéről, a Piszga csúcsáról (5Mózes 34,1). A premisszák alapján feltételezzük, hogy Tavasz Sándor továbbhaladt {309/310} volna a kijelentés borotvaéles hegygerincén, az evangéliumi theologia Nébó hegyén azzal a tiszta és nyitott, jóságos atyai szívvel, mely mindig készen állt az igazi humánus életfontosságú kérdéseinek bölcs megértésére és evangélium szerinti megválaszolására.

Ez az egyidejű továbbhaladás és nyitottság jellemző Tavasz Sándor legközvetlenebb és leghűségesebb tanítványának Borbáth Dánielnek a theologiai eszmélkedésére is, aki a maga részéről követésre méltó ideálnak tekintette Tavasz Sándor tudományos theologiai életpályájának megismétlését és folytatását, rendszerének és módszerének adoptálását és megújítását; aki egész pályafutása során töretlen szívvel és lélekkel együtt haladt a *communio viatorum* közösségében az evangéliumi theologia Nébó hegyén, aki termékeny „őszikék” korszakában a filozófia doktoraként tudatosan és lelkiismeretesen folytatta a filozófia megbecsülésében az Apáczaitól Tavaszig terjedő sok évszázados theologiai tradíciókat.

III.

Csak a háttérkérdések és a theologiatörténeti összefüggések ilyen óvatos elemzése után térhetünk rá Borbáth Dánielnek rendszeres theologia területén kifejtett munkássága megközelítésére és kritikai bemutatására, melynek legjellemzőbb vonását abban látjuk, hogy következetesen halad előre a Tavasz Sándor nyomdokain.

11. Miként mesterét, úgy Borbáth Dánielt is egész tudományos pályafutása során élénken foglalkoztatják a szisztematológiai kérdések. Mivel a theológiát tudománynak és

¹³ Tavasz Sándor: Református Keresztyén Dogmatika. 5-6.

¹⁴ Geréb Pál: A jelenkori református theologiai irodalom fő gondolatai. Református Szemle 1962. 291-301. Isten emberiségéről lásd 292.

¹⁵ Vályi Nagy Ervin: Nyugati theologiai irányzatok századunkban. Budapest 1980. Főleg 40-52. – Geréb Pál: Útkeresések a theológiában. A jelenkor theologiai irányai. Református lelkésztoábbképző tanfolyam. I. 1984. 148-168.

rendszernek tekinti, természetszerűen csatlakozik a theológiának azon definíciójához, mely lényegében platformot képez a dialektikai theologia minden képviselője között. Elfogadja és vallja a dialektikai theologia tudománytani központi igazságát: a theologia az Ige tudománya. A rendszer meghatározása kérdésében azonban már elővigyázatosabb. Világosan felismeri, hogy a „rendszer” kisegítő szolgálatát a theologia éppen tudományos karakterének kockázata nélkül nem mellőzheti, de messzemenően igyekszik elkerülni a rendszer kísértéseit. „Más volt a rendszer – írja –, ha vallástudomány vagy hittudomány néven művelték, s egészen más, amikor az Ige theológiájánál az alap maga az Ige, a Theou logosz.”¹⁶ Borbáth szerint a tudományos theológiában nélkülözhetetlen a szisztematológia, de a theologia tudományának rendszerét nem a vallás lényegét összefoglaló theologus invetatív képessége és filozófiai iskolázottsága, hanem az Isten Igéje adja. A rendszer szisztematológiai meghatározása során mind Tavaszynál, mind Borbáthnál az Isten Igéjének a primátusa a döntő. Ez a tendencia ismerhető fel Tavaszty definíciójában: „A theologiai tudomány feladata Isten Igéje igazságáról bizonyosságot tenni, módszeres, tudományos formában.”¹⁷ Lényegében hasonló a Borbáth megfogalmazása is: „theologia az egyháznak az a tevékenysége, mely tudományos rendszerességgel és módszerességgel igyekszik Isten Igéje igazságára és valóságára rámutatni.”¹⁸

Tavaszty Sándor a theologia rendszerét az előtte álló hármas feladat minél eredményesebb betöltése érdekében a következő három diszciplínára tagolja: História Theológia (exegetikai és egyháztörténeti tevékenység), Szisztematika Theologia és Praktika Theologia. Borbáth Dániel a História Theológia két önálló részre való bontásával a theologia tudományának rendszerét négy részre osztja. Azt a tevékenységet, amit Tavaszty exegetikai tudományoknak nevezett, azt bibliai theologia néven külön diszciplínává teszi, és az egész rendszer élére állítja.¹⁹ Ez a kiemelés – a Karl Barth szellemének megfelelően – nagyfokú megbecsülést és tekintélyt tulajdonít az Isten Igéjének. Bár K. Barth alaposan megkongatta a lélekharangot az egyháztörténelem mint sui generis theologiai diszciplína fölött, Tavaszty és nyomában Borbáth a História Theológiát {310/311} a theologiai tudomány rendszerének egyik fődiszciplínájaként kezeli. A História Theológiának ez a nagyfokú megbecsülése is az erdélyi református egyház theologiai tradíciójához tartozik. „A történelem folyamán voltak, akik nem tekintették theologiai munkálkodásnak, hanem az általános történettudomány egyik ágának, theol. segédtudománynak. Nálunk Tavaszty Sándor s utána id. Nagy Géza voltak azok – állapítja meg Borbáth –, akik felmutatták, hogy theologiai fáradozással van dolgunk, mivel nemcsak az egyháznak, hanem Isten Igéjének is van története évezredek át, a testet öltött Jézus Krisztusban. /.../ Világviszonylatban Staehelin Ernő bázeli professzor életműve állhat példaként...”²⁰

A Praktika Theologia meghatározásában és értékelésében Tavaszty és Borbáth álláspontja egyező. Mindketten egyiránt az Ige eredményes szolgálatára tekintenek.

12. Most vizsgáljuk meg Borbáth Dánielnek a szisztematika theológiáról vallott felfogását. Kiindulási alapunkat most is Tavaszty koncepciója képezi.

Tavaszty tanítása szerint a „szisztematika theologia az Isten Igéjének egységén és az emberi gondolkodás rendszerető szükségén alapul. Az a hivatása, hogy felmutassa az Isten Igéjének minden emberi gondolattal és tanítással szemben a merőben más voltát és minőségét, és öntse megfelelő formába az Isten Igéjének nyomában vallott keresztyén egyházi tant. A szisztematika theologia éppen ezért az egész theologiai gondolkodásra nézve nélkülözhetetlen feladatot tölt be.”²¹ Borbáth Dániel a rendszeres theologia feladatát abban látja, „hogyan megfelelő rendszerbe foglalja az Ige üzenetét”,

¹⁶ Borbáth Dániel: A theologiai tudományok rendszere. Református Szemle 1982. 356.

¹⁷ Tavaszty Sándor: Református Keresztyén Dogmatika 3.

¹⁸ Borbáth Dániel: Theologiai enciklopédia. Kurzus. Kvár 1969. 51.

¹⁹ Tavaszty Sándor: Református Keresztyén Dogmatika. 3-4. – Borbáth Dániel: Theologiai enciklopédia. 51. – Borbáth Dániel: A theologiai tudomány rendszere. 356-357.

²⁰ Borbáth Dániel: A theologiai tudomány rendszere. 361. – Borbáth Dániel: Theologiai enciklopédia. 70-71.

²¹ Tavaszty Sándor: Református Keresztyén Dogmatika. 4.

mely „a Szentírás sok könyvében sokféleképpen hangzik. /.../ Isten úgy jelentette ki magát s úgy végezte el üdv munkáját, hogy annak egységét és rendszerét a Kijelentésből megismerhetjük. A rendszeres theologia arra törekszik, hogy mennyire lehetséges, az Ige egész valóságát és igazságát így mutassa fel. /.../ A rendszeres theologia /.../ az Isten Igéje valóságáról és igazságáról igyekszik oly módon tanítani, hogy az egyház elkerülje a Szentírás téves értelmezését, egyes szentírási helyek helytelen kifejezését.”²²

Tavaszy az Isten Igéje nyomán vallott keresztyén tanról, Borbáth az Ige igazságáról szóló tanításról beszél. A rendszeres theologia tanjellegének hangsúlyozása Tavaszynál a református ortodoxia reminiscenciája, melyben és mely által a schleiermacheri szubjektivitást és a keresztyén hit élmény voltát igyekszik kizárni. Borbáth – K. Barthhoz igazodva – a dogmák helyett a szabadabb és nyitottabb tanítás fogalmát (Lehre) használja, és kiemeli a Szentírás téves értelmezése elleni védekezés szükségességét. A Tavaszzy és Borbáth definíciója között eltelt idő a keresztyén egyház történetében nemcsak a szekularizáció, hanem egyben a szekták nagyfokú elterjedésének is az ideje. Ezért kell kiemelni a rendszeres theologia védelmi funkcióját.

Tavaszy Sándor a rendszeres theologia diszciplínái közé sorolja „szisztematológiai érdekből”²³ a theologiai enciklopédiát és a vallásfilozófiát. „A szisztematika theologia tulajdonképpeni diszciplínái azonban a Dogmatika és az Ethika. /.../ Ezek a diszciplínákon kívül a szisztematika theológiának más diszciplínái nincsenek. Régebben ide tartozónak vették még a Szimbolikát, az Apologetikát és a Polemikát. /.../ A három közül a Szimbolikát, mint a hitvallások összehasonlító tudományát, történelmi karakterénél fogva a História Theológiába utaljuk.” Az Apologetikát és Polemikát „egész elvi beállítottságunknál fogva el kell ejtenünk”²⁴ Tavaszynak a polemikát elutasító nemes gondolkodásával vége szakad elvileg a keresztyén felekezetek közötti áldatlan vitakorszak, és előkészíti theologiai gondolkodásunkat a keresztyén ökumenikus párbeszéd folytatásához nélkülözhetetlen keresztyén lelkiület folyamatos kiforrására. Borbáth a rendszeres theologia elágaztatása tárgyában a bővítés mozzanatával élve, segédtudományoknak a theologiai enciklopédiát, a hitvallás-ismertetést {311/312}, a vallástörténetet és a vallásfilozófiát bevezető diszciplína minőségükben jóllehet felveszi rendszerébe, de fő tudományágnak a dogmatikát, az etikát és az összehasonlító dogmatikát tartja. Rendszerük két közös vonása a különös megbecsülésnek és kiemelésnek örvendő dogmatika két külön diszciplínaként való kezelése (E. Brunnerrel egyetértésben és K. Barth tanításával ellentétben; aki a credenda és az agenda kérdését egységnek tekinti); valamint a polémia és apologetika mellőzése, mivel e tanágazatok „sértik a református keresztyén hit méltóságát”.²⁵ Amikor a hitvallás-ismertetést a rendszeres theologia bevezető tudományának tekinti, akkor Borbáth lényegében elfogadja az öntudatos kálvinizmus (Nagy Károly, Makkai Sándor, Vásárhelyi János) felfogását; a vallástörténet adoptálásával a Kovács Ödön és id. Varga Zsigmond-féle hagyomány értékelése iránt mutat előzékeny gesztust; a vallásfilozófia megbecsülésével konszenzusát fejezi ki nagy tanítómestereivel – Nagy Károllyal, Makkai Sándorral, Tavaszzy Sándorral és Emil Brunnerrel; az összehasonlító dogmatikának rendszeres theologiai tanágazatként való kezelésével viszont Ernst Staehelinnek állít maradandó emléket. Az erdélyi református rendszeres theológiának ez a XX. századi sokszínű képe is jellemző része sajátos theologiai örökségünknek.

A fentiekben vázolt szisztematológiai körkép is meggyőzően bizonyítja, hogy egyházunkban a dialektikai theologia nem fényképszerű másolata Karl Barth theologiai gondolkodásának és rendszerének, hanem Karl Barth kedvező impulzusára a Kijelentés feltétele alatt az Ige theológiájának egy olyan sajátos és önállóan gondolkodó iskolája, mely figyelembe veszi egyházunk sajátos „Sitz im Leben”-jét, legjobb theologiai hagyományait és a reformáció élő örökségét.

---

²² Borbáth Dániel: Theologiai enciklopédia. 54-55.

²³ Tavaszzy Sándor: Református Keresztyén Dogmatika. 6.

²⁴ I.m. 7.

²⁵ Uo.